

Szerb Antal: Arany János

Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja. Vörösmarty, Petőfi és Ady költészetében van valami csodaszerű, Arany Jánost matematikailag le lehetne vezetni az előzményekből és a magyar adottságokból. Ha van értelme szellemi jelenségekkel kapcsolatban gyökerekről, szerves fejlődésről beszélni, Arany Jánosról lehet ezt mondani.

Az életrajz a mezei munkával foglalatосkodó parasztgyermek képével kezdődik, de vérében nemesi hagyományok kapcsolják össze a magyar, a nemesi történelemmel. Hite szerint kálvinista, de megértője és kifejezője a katolikus középkor lelkének. Átéli és költészetté teszi a XIX. század kétféle nemzetfelfogását: a bizakodóét és a borúlátóét. Legmagyarabb magyar költő lévén, oly nyitva áll a magyarsággal összeegyeztethető európai szellemáramlatok számára, oly sokat tanul a Nyugat legnagyobb mestereitől, mint senki más. Ily módon a teljes magyarság hordozója és képviselője.

Csak egy réteg hiányzik belőle, az, amely a magyarságból is hiányzott még pályája kezdetén, és amellyel pályája végén rosszkedvűen találja magát szemben: a városlakó polgár világa. Ezen az egy csonkaságon múlik, hogy az a magyarság-kép, amit művében ad, ma már történelmi múlt.

Arany János magyarsága lassú, szerves fejlődés eredménye, szűk kezdetekből szélesül lassanként kozmosszá. Arany János ugyanabból a debreceni rokokó és diákos költőiskolából indul el, mint elődje a nagyszabású hagyományfejlesztésben, Csokonai Vitéz Mihály; ugyanazok a népi ízű „mesterkedők” az első mintái, akik Csokonainak, azzal a különbséggel, hogy számára már Csokonai is mester.

Arany János ismeri a határait, és nem akarja túllépni, nem akar idegen területre lépni, hogy megőrizze lelke függetlenségét. A nép gyermeke más társadalmi osztályt, más világot nem ismer, mint a népét, s ebből a belső határból éppoly nehezen mozdul ki, mint szülőföldjéről, Szalontáról. Csak később és nagy lassan, saját költői óriás voltának hatása alatt hagyja el azokat a szűk, népi határokat, amelyeket önmaga köré vont.